

ENGLESKI POTICAJI U STVARANJU HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI UOČI PREPORODA

Rudolf Filipović

1. U okviru moga interesa za književne i kulturne veze Hrvatske s Velikom Britanijom proučavao sam povijesnu pozadinu i starije kulturne i trgovačke dodire. To me je odvelo na obale Jadrana i u ranija stoljeća, kada je život Hrvatske bio vrlo intenzivno povezan sa stranim svijetom upravo zbog pomorskih veza. Vrlo bogata engleska putopisna literatura¹ pokazala je da su prvi kontakti između Engleske i Hrvatske vrlo stari i da proučavanje te vrste engleske književnosti može pružiti vrlo zanimljivu građu za daljnji studij naših veza s Engleskom. Privlačnost tih i drugih izvora za istraživanje daljnjih dodira navela me je da skupljam tu građu u namjeri da obradim jednu od stranih komponenata u razvitku hrvatske književnosti koje su bile manje poznate i nedovoljno obrađene, a to je engleska komponenta. Ona je trebala pokazati udio engleske književnosti u procesu stvaranja novije hrvatske književnosti. Rezultate tih istraživanja objavio sam u studiji *Odjeci engleske književnosti u Hrvatskoj*.² Te sam odjeke pratio u radu prve i druge generacije iliraca te predstavnika novije hrvatske književnosti do kraja 20. stoljeća.³

2. U ovom referatu želim prikazati književnu situaciju uoči hrvatskoga preporoda u vezi s engleskim poticajima koji su djelovali na književnu i kulturnu djelatnost u tom periodu. Da bismo ukratko prikazali te poticaje, zaustavit ćemo se na tri čimbenika koji su odigrali važnu ulogu u stvaranju atmosfere, potrebne za razvoj književnih veza i stvaranje preduvjeta odnosno poticaja za formiranje odjeka engleske književnosti u hrvatskoj književnosti. Prvi čimbenik, koji je bio

ujedno i najvažniji u stvaranju dodira između te dvije književnosti, bilo je poznavanje engleskog jezika ili barem nekoga jezika posrednika (u ovom slučaju njemačkog jezika jer su se njemački prijevodi engleske književnosti javljali vrlo rano).

Drugi čimbenik, koji je posredno vezan uz prvi, jest postojanje javnih i privatnih knjižnica, u kojima su se nalazila djela engleske književnosti u originalu ili u njemačkom prijevodu, a bila su na neki način pristupačna hrvatskim piscima i drugim kulturnim radnicima.

Treći su čimbenik, vjerojatno najvažniji, ako ne po količini onda po snazi utjecaja, pioniri koji su svojim radom uvjetovali izravno ili neizravno povezivanje dviju književnosti i tako stvarali poticaje za književne veze pojedinih hrvatskih pisaca s engleskom književnošću.

3. Vrlo je teško dokazati poznavanje engleskog jezika u Hrvatskoj u periodu u kojem možemo s velikom sigurnošću potvrditi izravne veze Hrvata s Englezima u Engleskoj, u prvom redu putovanja i boravke većega broja dubrovačkih trgovaca u London, a i drugih pojedinaca iz ostalih dijelova Hrvatske, na primjer Ivana Franje Biundića iz Hvara, Markantuna de Dominisa iz Splita, Ruđera Boškovića i drugih.⁴ Stoga zaključujemo da su prvi dodiri s engleskom književnošću u 18. stoljeću uspostavljeni preko jezika posrednika, tj. njemačkoga, koji je bio dobro poznat velikom broju intelektualaca, dakle i književnicima.

Prve kazališne predstave engleskih djela davale su se na njemačkom, a i Shakespearea su Hrvati upoznali preko njemačkih prijevoda na privatnim i javnim pozornicama. Na privatnoj pozornici Johanna baruna Kulmera davale su se njemačke verzije Macbetha i Koriolana,⁵ a u palači grofa Amadea njemačke su družine prikazale Hamleta, Otela, Kralja Leara i još neke druge.⁶

Tek će u trećem periodu spomenuti pioniri potvrditi znanje engleskog jezika i izravno poznavanje engleske književnosti. A to će poznavanje predstavljati prve poticaje engleske književnosti u stvaranju hrvatske književnosti i prije preporodnoga razdoblja.

4. Drugi čimbenik, koji nije tako lako izravno obraditi i dokumentirati, bile su privatne i javne knjižnice. Za prve imamo samo neizravne dokaze, a druge je lakše potvrditi jer postoji dokumentacija. Za nas su važne tri knjižnice koje svrstavamo u kategoriju privatnih knjižnica, iako nismo mogli utvrditi sve potrebne podatke da bismo ih konačno ocijenili i opisali.

U tijeku istraživanja englesko–hrvatskih kulturnih i književnih veza nailazio sam na podatke koji su mi indirektno pomogli da okarakteriziram pojedine knjižnice ili barem utvrdim izvore koji su služili nekim hrvatskim piscima kao veza s engleskom književnošću. Najveći je problem u tom istraživanju bila činjenica da se nisu mogli utvrditi počeci, odnosno vrijeme kad su neke od njih osnovane. Uza sve te nedostatke tri knjižnice ubrajamo u drugi čimbenik koji je odigrao važnu ulogu u formiranju poticaja engleske književnosti u stvaranju atmosfere u kojoj se razvijala rana hrvatska književnost.

Iako ne možemo utvrditi kronologiju nastanka tih knjižnica, svrstat ćemo ih po njihovoj važnosti za našu analizu. Bez obzira na redoslijed, sve su tri mogle odigrati ulogu koju im dajemo u našem izlaganju, a to je uloga jednog od čimbenika u određivanju engleskih poticaja na stvaranje hrvatske književnosti.

Po vremenskom redoslijedu te njihove uloge na prvo mjesto svrstavam knjižnicu opata bistričkog Ivana Krizmanića, jer njegov rad na prevodjenju s engleskoga i njegovo poznavanje pojedinih engleskih pisaca potvrđuju da je morao imati knjižnicu kojom se služio u svom radu. Indirektno možemo zaključiti da su se i drugi hrvatski pisci koristili tom knjižnicom. Moja traganja za tom knjižnicom u Mariji Bistrici i drugdje ostala su bez rezultata.

Druga knjižnica koja bi nam dobro poslužila kao izvor za djela engleske književnosti bila bi knjižnica Stanka Vraza, koja je iz Muzejske knjižnice prešla u Sveučilišnu knjižnicu. Iako je Vladoje Dukat⁷ zabilježio da se u Vrazovoj knjižnici u Sveučilišnoj knjižnici nije našla ni jedna engleska knjiga, Franjo Marković⁸ kaže da su se u Vrazovoj knjižnici našle knjige koje je sigurno upotrebljavao još prije 1833, a to su bile gramatike, rječnici, vodeći pjesnici na stranim jezicima pa i na engleskom.

Treća knjižnica, Gajeva knjižnica,⁹ imala je mnogo djela engleske književnosti i poneka stručna djela i rječnike na engleskom. Problem je u tome da ne možemo točno utvrditi kada je počelo skupljanje knjiga za tu knjižnicu. Isti je slučaj i s drugim nekim privatnim knjižnicama za koje znamo da su imale djela engleske književnosti na originalu ili u njemačkom prijevodu. To se odnosi na Kukuljevićevu, Mažuranićevu, Vukotinovićevu¹⁰ i druge knjižnice.

5. Treći je čimbenik najvažniji jer najkonkretnije dokazuje našu pretpostavku da su postojali i engleski poticaji u stvaranju hrvatske književnosti i da ih možemo potvrditi već u hrvatskoj književnosti uoči preporoda. Ovamo pripadaju spomenuti

pioniri koji su svojim radom izravno ili svojim utjecajem na mlade pisce dali svoj prilog engleskim poticajima u stvaranju hrvatske književnosti. Na prvom mjestu stoji opat bistrički Ivan Krizmanić, koji je pored engleskoga znao i nekoliko drugih europskih jezika.

Iako moja istraživanja nisu pokazala konkretno kod kojih su se sve književnika uoči preporoda javljali engleski poticaji, najbolji je primjer moje teze o engleskim poticajima opat bistrički Ivan Krizmanić. Taj pravi poliglot bio je jedan od prvih naših pretpreporodnih pisaca koji je ne samo znao engleski, već je svoje poznavanje toga jezika dokazao i iskoristio u svojim radovima, poglavito u prijevodima s engleskoga. Iz njegovih prijevoda saznajemo da je prevodio s originala, čak uz podatak iz kojeg izdanja tog originala. To je dokaz da su ti originali morali biti u njegovoj knjižnici. Krizmanićevi prijevodi s engleskoga na kajkavski stavljaju ga na čelo te generacije koja pokazuje engleske poticaje.

6. Potkraj 18. stoljeća javljaju se prvi dodiri s engleskom književnošću preko njemačkih prijevoda, a uskoro zatim, na početku 19. stoljeća, nailazimo na prve izravne veze. Spomenuli smo da je prvi i osnovni uvjet za direktno poznavanje engleske književnosti znanje engleskog jezika, a znamo i to da uvjeta za to nije bilo. Utoliko više iznenađuje djelatnost Ivana Krizmanića, opata bistričkog. Njegovi biografi spominju da je u mladosti naučio francuski i engleski, da je za vrijeme đakovanja izučavao francuski i engleski jezik i upoznao se s remek-djelima obiju bogatih literatura (Vladoje Dukat).¹¹ Još detaljniji podatak o Krizmanićevoj znanju jezika nalazimo u rukopisnom djelu koje se čuva u knjižnici Hrvatske akademije (Nr. DCCXXXIII) pod natpisom Joannis Krizmanić *Descriptio Abb. Exclesiae B.M.V. de Bistrica in Regno Croatiae*. Tu se u poglavlju XXXII. »De parochia« za Krizmanića kaže sljedeće: »Linguas caluit croaticam, germanicam, latinam, gallicam et nonnihil etiam ex italica et anglica«.

Svoje dobro poznavanje engleskog jezika potvrdio je Krizmanić prijevodima s engleskog Miltonova *Izgubljenog raja* i odlomka iz *Romea i Đulijete*. Prvi je prijevod pod naslovom »RAY ZGUBLYEN. pripovezt — zkladno zvezanem Govorenjem vu dvanajztech Knigah izpizana — Po — Ivanu Miltonu — Iz — Anglianzkoga — na — Horvatski Jezik — prenesena — 1827.« a preveden je iz originala *Paradise lost...* novog izdanja iz godine 1783. Drugi je prijevod odlomak o Queen Mab iz *Romea i Đulijete*, koji je rađen po izvorniku a naslov mu je *Flundra — Senje zrokujuća polag — Šakspear...* iz Anglianskoga: — *Romeo and Juliet...* u horvatsko prenešena 1836.

U objašnjenjima uz tekst prijevoda *Izgubljenog raja* Krizmanić pokazuje još šire poznavanje engleske književnosti i potvrđuje da je imao i razne priručnike, uključujući tada poznati rječnik engleskog jezika koji on naziva »slovorečnik anglianski — zvani Balley«.

Još bolje Krizmanićevo poznavanje engleske književnosti vidimo u njegovoj rukopisnoj zbirci koja se čuva u knjižnici Hrvatske akademije *Diversa Carmina Ex Collectione Joannis Krizmanić*. Tu se nekoliko puta spominju engleski pisci Francis Bacon, Byron, Walter Scott, Thomas Moore, a u tu su zbirku uključeni i njemački prijevodi s engleskog jedne pjesme A. Popea i jedne pjesme iz Macphersonova *Ossiana*.

7. Ovaj kratak pregled Krizmanićevo poznavanja engleske književnosti i njegova prevođenja s engleskih originala nismo iznijeli samo stoga da potvrdimo Krizmanićevo poznavanje engleskog jezika i književnosti, već i stoga da prikažemo atmosferu u kojoj su i drugi hrvatski pisci, izravno ili preko prijevoda, mogli doći u vezu s engleskom književnošću i da tako potvrdimo našu hipotezu da su postojali i engleski poticaji u stvaranju hrvatske književnosti pretpreporodnog doba.

BILJEŠKE

¹ Rudolf Filipović, »Dubrovnik u engleskoj putopisnoj literaturi 16. i 17. stoljeća«, *Dubrovnik* XIII, br. 3, Dubrovnik 1970, str. 93–102.

Rudolf Filipović, »Dubrovnik in Early English Travel Literature«, *Dubrovnik's Relations with England*, Zagreb–Nottingham 1977, str. 63–78.

Rudolf Filipović, »Hrvatski toponimi u engleskim putopisima 16. stoljeća«, *Zbornik ANUBiH*, Sarajevo 1985, str. 5–10.

² Rudolf Filipović, »Anglo–Croatian Literary Relations in the 19th Century«, *The Slavonic and East European Review*, XXXI, 78, London 1953, str. 123–139.

Rudolf Filipović, »Odjeci engleske književnosti u Hrvatskoj«, *Croatica*, 3, Zagreb 1972, str. 199–242.

³ Rudolf Filipović, *Englesko–hrvatske književne veze*, Liber, Zagreb 1972, XI + 445 str.

⁴ Rudolf Filipović, »Lični kontakti između Engleza i Hrvata u Londonu« u »Shakespeareova Ilirija«, *Filologija* 1, Zagreb 1957, str. 123–139.

⁵ Vladimir Lunaček, *Građa za povijest Hrvatskoga kazališta*, Obzor 63/1922, str. 236.

- ⁶ Milan Ogrizović, *Pedeset godina Hrvatskoga kazališta*, Zagreb 1910.
- ⁷ Vladoje Dukat, »O Vrazovim pjesničkim prijevodima«, *Nastavni vjesnik*, IX, 1901, str. 187–205.
- ⁸ Franjo Marković, »O životu i radu Stanka Vraza«, *Vienac* 1880, 36, str. 570–595.
- ⁹ Velimir Gaj, *Knjižnica Gajeva*, Zagreb 1875.
- ¹⁰ Olga Šojat, *Ljudevit Vukotinović kao književnik*. (Doktorska disertacija u rukopisu), Zagreb 1947.
- ¹¹ Vladoje Dukat, »Život i književni rad Ivana Krizmanića«, *Rad JAZU*, Zagreb 1912, knj. 191, str. 1–67.